

PROGLAŠENJE REPUBLIKE

Narodnooslobodilački pokret bio je republikanski po duhu, ali se u toku rata nije deklarirao protiv monarhije. Republikanski oblik vladavine nije istican kao antiteza monarhiji. Protiv monarhije — s njenim oznakama naslednosti i lične vlasti, ustavno ograničene ili vanustavno vršene — nije se ustajalo kao protiv institucije nespojive s demokratijom, već kao protiv oblika vladavine s kojim su narodi imali loše iskustvo u Kraljevini Jugoslaviji, posebno u toku rata. Lična vlast kralja Aleksandra i prvog namesnika iz doma Karađorđevića i suviše je duboko bila usečena u svest naroda. Za vreme rata, Petar II se poistovetio s velikosrpskom emigracijom, Mihailovičem i snagama koje su u Jugoslaviji saradivale s okupatorom, odnosno ratovale protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Klasnu oznaku ove saradnje izrazili bismo parafrazirajući starog pisca: da su kraljevski oficiri služeći Nemce i Italijane vodili borbu za povratak svoga kralja. U nesrpskim krajevima Jugoslavije monarhija je bila omrzuta i kao nosilac pansrpske ideologije. Nasuprot tome, republikanski oblik vladavine je podsećao na demokratski poredak i vlast naroda. Rešenje usvojeno u Jajcu o suspenziji monarhije bilo je, na jednoj strani, dovoljno za njeno kasnije ukidanje, a na drugoj zadovoljavalo obzire prema velikim silama, naročito prema Velikoj Britaniji, koja je u ime odbrane ustavnog kontinuiteta prenaglašavala monarhijsku tradiciju. Rat je dokraja otkrio koliko je ličnost monarha — po emocionalnoj nezrelosti i podložnosti uticaju dvorskih koterija — bila nedorasla ozbiljnosti istorijske situacije i drami koju su preživljavali narodi Jugoslavije. Da u pitanju nije bila samo mladost monarha vidi se iz britanskih dokumenata, koji nedvosmisleno ukazuju da se on nalazio pod kobnim zračenjem dvorske okoline.

Govoreći na Prvom kongresu Narodnog fronta, održanom u Beogradu avgusta 1945, maršal Tito je naglasio da pitanju monarhije ne prilazi sa stanovišta ličnosti, već sa stanovišta sistema, i konstatovao da monarhija nije moguća u Demokrat-skoj Federativnoj Jugoslaviji, jer je nespojiva s federacijom, s narodnom vlašću i demokratijom, koje su proizišle iz revolucije. „Prema tome“, kaže Tito, „Narodnooslobodilački front Jugosla-vije ima otsada pravo da se bori za republiku, djelujući kao političko objedinjenje koje je zasnovano ne samo na demokrat-skim nego i na republikanskim principima.“ Kralj je na Titovu izjavu odgovorio opozivom namesnikā, smatrajući da im nije dozvoljeno da izvršavaju svoje ustavne dužnosti, te da su prešli preko zakletvi i obaveza koje su mu dali. U suštini, Petar II je Titovu izjavu iskoristio za napad na Sporazum Tito—Šubašić, pošto je posle saziva AVNOJ-a i Potsdamske konferencije postalo jasno da je nestala i poslednja mogućnost za restauraci-ju monarhije, s obzirom na odnos snaga u AVNOJ-u. Privreme-na vlada DFJ je kraljev akt označila kao neustavan, a s njenim zaključkom složila se — bez rasprave — i Privremena narodna skupština. Narodni front Jugoslavije je u Čl. 11 svog Programa izričito istakao republikansku orijentaciju programa: „Narodni front smatra da je održanje bratstva i jedinstva naših naroda, federativnog uređenja države i istinske demokratije u Jugosla-viji neizmirljivo sa monarhističkim oblikom vladavine i boriće se za to da narod na slobodnim izborima za Ustavotvornu skupštinu da svoj glas za republikanski oblik vladavine kao jedini koji odgovara interesima svih naših naroda.“

AVNOJ je suvereno odlučio da se ustanovi privremeno ustavno uređenje, vodeći računa o unutrašnjem političkom odnosu snaga, međunarodnom položaju i težnji da se organima nove Jugoslavije legitimno pravo međunarodnog predstavljanja pribavi jednim specifičnim postupkom — sporazumom NKOJ-a s kraljevskom vladom, što je bio i cilj vodećih savezničkih sila, posebno Velike Britanije i SSSR-a, nezavisno od uzajamno protivurečnih interesa koji su određivali njihovu politiku. Nova Jugoslavija ušla je u te pregovore da bi stekla legitimnu poziciju u međunarodnoj zajednici, iako takva pozicija nije bila potrebna da bi se osnažila smena vlasti izvršena u zemlji, jer se zakonitost pribavljala voljom društvenih snaga koje su vršile smenu vlasti, a ne međunarodnim priznanjem, koje se u praksi najčešće pretvaralo u političko pitanje.

Stoga se „ustavni provizorijum“ u Jugoslaviji posle 1943. razlikovao od nekih formalno analognih situacija u istoriji, nacionalnoj i opštoj: odnos društvenih snaga bitno se izmenio, što je konstatovao i AVNOJ. U vezi s ovom promenom, tvorci odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a i njegovi sazivači imali su na umu da svi krajevi Jugoslavije nisu do krajnjih mogućnosti zahvaćeni narodnooslobodilačkom borbom, kao i da strani faktori i dalje računaju na konzervativne snage u Jugoslaviji, kvislinške jedinice i političku emigraciju.

Od svoje pojave u političkom životu Jugoslavije (Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca), komunisti nisu apsolutizovali ulogu ustavotvorne skupštine kao idealne demokratske ustanove za proveru narodne volje, jer je njihov ulazak u ovu ustanovu i ostanak u njoj zavisio od procene situacije, s tim što je — prema stavu iz 1919. — odluku o tome morala da donese partijska organizacija na referendumu ili kongresu. U predratnim političkim borbama za državnu reorganizaciju Kraljevine Jugoslavije, vođenim u okviru politike narodnog fronta, komunisti su podržavali Udruženu opoziciju na slobodnim izborima 1936, u nadi da će iz ovih proizići suverena ustavotvorna skupština, jer su u zalaganju za progresivna načela građanske demokratije videli mogućnost da u datoj situaciji mobilišu mase za borbu protiv fašističkog spoljopolitičkog kursa i obuzdaju nasrtaje režima na nacionalna, socijalna i politička prava. Za komuniste, sprovođenje slobodnih izbora za Narodnu skupštinu 1936. nije otežavalo borbu za ustavotvornu skupštinu, nego ju je, naprotiv, olakšavalo. Zahtevi za slobodno izabranu konstituantu bili su zahtevi za poštovanje demokratskog prava građana i za formiranje demokratskog tela koje bi trebalo suvereno da odlučuje o državnom i društvenom uređenju zemlje.

Ideja o konstituenti nije bila strana rukovodećem jezgru narodnooslobodilačkog pokreta ni u toku narodnooslobodilačkog rata. AVNOJ je u Jajcu odlučio da se za promene tokom revolucije zatraži posle rata narodna saglasnost. Sporazum između NKOJ-a i kraljevske vlade od 1. novembra 1944. izričito je predviđao ustavotvornu skupštinu. Krajem te godine u najvišim britanskim krugovima vladalo je mišljenje da se narodna volja uspešnije izražava direktno — plebiscitom — nego posredno, preko ustavotvorne skupštine. Odgovarajući na jednu Čerčilovu poruku, maršal Tito je 21. decembra istakao da još nije odlučeno na koji bi se način najbolje mogla ustanoviti

želja naroda, ali da se predviđa mogućnost sprovođenja plebiscita, o čemu će konačnu odluku doneti AVNOJ i nova vlada. Revolucionarnim snagama u Jugoslaviji nije smetalo da se to pitanje formalno reši na jedan ili drugi način, jer je odgovor većine naroda već bio dat tokom narodnooslobodilačke borbe.

U dva navrata, 1920. i 1945, u sasvim različitim istorijskim situacijama, različitim društvenim i političkim konstelacijama, iz različitih razloga, uostalom — postavilo se pitanje suvereniteta ustavotvorne skupštine. Suverena prava Ustavotvorne skupštine Kraljevine SHS bila su okrnjena donošenjem vladinog privremenog poslovnika, kojim je vladar uzdignut na nivo neprikosnovenog činioca, o čijem se autoritetu nije moglo ni raspravljati, jer je svaki poslanik bio obavezan da mu unapred položi zakletvu. U novoj, sasvim drukčijoj situaciji 1945, određenoj pobedom revolucije, legalna građanska opozicija pokušala je da ospori suverenost ustavotvorne skupštine pre njenog izbora i saziva, to jest prilikom razmatranja Predloga zakona o Ustavotvornoj skupštini, nalazeći da predviđena dvodomost (Savezna skupština i Skupština naroda) unapred određuje federativno državno uređenje. Opterećena formalnim i proceduralnim demokratskim obzirima, iza kojih se skrivala klasna suština političkih ciljeva, opozicija je smatrala da će dvodomost vezati ruke ustavotvornoj skupštini, jer nije mogla, ili nije htela, da uvidi da ona, mada slobodna u odlučivanju, ne može biti van stvarnosti novih odnosa. Ustavotvorna skupština je imala da inkarnira volju naroda, izraženu u upravo završenoj narodnooslobodilačkoj borbi.

„Državnopravni“ ili „ustavni provizorijum“ posle 1918. trajao je više od dve godine, dok su u novoj Jugoslaviji izbori za konstituantu i njeno sazivanje usledili svega nekoliko meseci po završetku rata. Od Drugog zasedanja, AVNOJ je bio najviši organ vlasti, a na osnovu sporazuma NKOJ-a i kraljevske vlade zadržao je zakonodavnu vlast. AVNOJ nisu mogli da zaobidu ni veliki saveznici 1945. u krimskoj preporuci, čak ni onda kada su, suprotno unutrašnjem razvoju nove Jugoslavije, preporučili da se ta revolucionarna skupština popuni nekompromitovanim poslanicima poslednje Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije, izabrane decembra 1938. Obrazovanjem Privremene vlade DFJ, 7. marta 1945, stvoren je jedan kabinet, a paralelizam vlade ukinut. Manjina u njoj (Milan Grol, potpredsednik, Ivan Šubašić, ministar spoljnih poslova, i Juraj Šutej, ministar bez

portfelja) nije mogla da se bez podrške stranih faktora otvoreno, frontalno suprotstavi politici KPJ i Narodnog fronta Jugoslavije, koja je polazila od tekovina narodnooslobodilačke borbe, revolucionarno-demokratskih ustanova i socijalističke perspektive.

U Deklaraciji Privremene vlade DFJ, koju je njen predsednik, maršal Josip Broz Tito, pročitao preko Radio-Beograda 9. marta 1945, stajalo je da je ona obrazovana spajanjem NKOJ-a i jugoslovenske kraljevske vlade na osnovu sporazuma, ali da je u nju ušlo i nekoliko predstavnika političkih grupa koje nisu bile zastupljene u ova dva tela. Jedinствена vlada proizilazi iz unutrašnjih i spoljnopolitičkih potreba nove Jugoslavije, daje podstrek okupljanju svih snaga koje se ne mire s kolaboracijom, i predstavlja neophodan uslov za što skoriji završetak rata i za brzu plansku obnovu porušene zemlje. Deklaracija je polazila od oslobođenja Jugoslavije kao prvog i najvažnijeg cilja. Posebno se naglašavalo da nacionalne teritorije koje su posle prvog svetskog rata ostale van granica Jugoslavije moraju biti prisajedinjene matici, tim pre što su se u ratu faktički već priključile njoj i opredelile za Demokratsku Federativnu Jugoslaviju. Na osnovu principa samoopredeljenja naroda, ona je stekla pravo da te teritorije prisajedini. Nacionalne demokratske tekovine izražene u odlukama AVNOJ-a označene su kao osnova rada vlade. Isticalo se da će demokratska prava i građanske slobode biti prošireni, uključujući lične slobode, slobodu veroispovesti, slobodu govora, štampe i udruživanja. Vlada se izjašnjavala protiv osvete nad zavedenim saradnicima neprijatelja, ali i za kažnjavanje ratnih zločinaca. Polazeći od krimske preporuke velikih sila, ona se obavezivala da AVNOJ i njegovo Predsedništvo u najkraćem roku popuni predstavnicima naprednih političkih grupa, koje se nisu kompromitovale u ratu. Obavezivala se da nastavi rat do bezuslovne kapitulacije Nemačke, tražeći od naroda da se založi za pobedu i obnovu. Među vladinim zadacima navedeni su obnova privrednog života, davanje podrške privatnoj inicijativi, rešavanje pitanja agrarne reforme i kolonizacije, izgrađivanje narodne vlasti u demokratskom duhu, obrazovanje vlada federalnih jedinica, održavanje slobodnih izbora za ustavotvornu skupštinu, jedinstvo s „nerazorivom“ ratnom zajednicom SSSR-a, SAD i Velike Britanije.

AVNOJ je i nakon proširenja na osnovu krimske preporuke — zapravo njene modifikacije od Odbora za popunu i proširenje AVNOJ-a i Ministarstva za konstituantu, s Edvardom Kardeljom na čelu — zadržao u svom sastavu većinu poslanika Narodnog fronta Jugoslavije. Dotadašnji program i sastav AVNOJ-a nisu bili ugroženi njegovim pretvaranjem u Privremenu narodnu skupštinu (PNS), koja je trebalo da — kao prelazna ustanova — donese političko zakonodavstvo i pripremi izbore za ustavotvornu skupštinu. Krimski preporuka, sadržana u Izjavi o rezultatima Krimskih konferencija, predviđala je, sem proširenja AVNOJ-a, da zakonodavna akta koja je on doneo budu podneta na ratifikaciju ustavotvornoj skupštini. Razmatrajući predlog o proširenju AVNOJ-a, Privremena vlada DFJ je stala na gleđište „da treba do krajnjih granica mogućnosti izaći u susret savetu koji je dala konferencija savezničkih rukovodilaca u Jalti". Izmenu ove preporuke u smislu da se za AVNOJ, pored predratnih poslanika, predlože i istaknuti javni radnici (političari, naučnici) uslovlila je činjenicom što je poslednja Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije bila izabrana na nedemokratski način, a njeni poslanici većinom utonuli u kolaboraciju s okupatorima i kvislinzima. Demokratska stranka Milana Grola predložila je 13 članova za poslanike proširenog AVNOJ-a, Glavni odbor Saveza zemljoradnika 12 (uključujući predsednika stranke Kosana Pavlovića), Hrvatska republikanska seljačka stranka (radićevci) 9, a Šubašićeva HSS 4. Samostalna demokratska stranka Save Kosanovića i Jugoslovenska republikanska stranke Jaše Prodanovića dale su u AVNOJ po 11 predstavnika, Narodna seljačka stranka Dragoljuba Jovanovića 8, a za predstavnika Socijaldemokratske stranke predložen je Nedeljko Divac. Privremena narodna skupština obrazovana 10. avgusta proširenjem AVNOJ-a, radila je do Ukaza Predsedništva PNS od 26. oktobra 1945. o njenom raspuštanju. Predsedništvo PNS rešilo je da se Ustavotvorna skupština, pošto se za nju obave izbori 11. novembra, sazove u zasedanje za 29. novembar.

Pored privremene vlade i AVNOJ-a, odnosno PNS, i njihovih predsedništava, u sistemu vlasti DFJ postojalo je i namesništvo, ustanova prelaznog karaktera, u suštini dekorativna. Namesnici nisu imali bitnija ovlašćenja, jer su ova pripadala AVNOJ-u, vladi i Predsedništvu AVNOJ-a, a kasnije PNS i njenom predsedništvu. Namesništvo se može uzeti kao formalan

čuvar prenetih kraljevskih ovlašćenja ili kao neka vrsta kontrole sporazuma između NKOJ-a i kraljevske vlade. Poznato je da značaj jedne ustanove zavisi od njenih ovlašćenja, mesta u sistemu vlasti i odnosa s drugim organima istog ranga, a pre svega od društvenih i političkih odnosa u kojima deluje i ličnosti koje je sačinjavaju. Ukoliko je reč o ovom poslednjem momentu, namesnici su bili ljudi na zalasku političke karijere (Srđan Budisavljević i Ante Mandić), bez većeg uticaja u političkom životu, a i lično nespremni da se zalažu za stvar monarhije u Jugoslaviji. Namesništvo je, suštinski gledano, predstavljalo dekor ustavnosti ili vid prilagođavanja revolucionarnih promena ustavnoj formi. Prisećajući se svoje uloge namesnika, Srđan Budisavljević je isticao da mu je, kao nekadašnjem aktivnom javnom radniku, više nego teško padala ta sporedna uloga, koju je privremeno morao da vrši. Proglašenjem republike i ukidanjem monarhije prestala je funkcija namesništva.

Privremeno narodno predstavništvo bilo je izraz posleratne situacije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, za razliku od Privremene narodne skupštine, koja je konstituisana kao izraz međunarodnih potreba nove Jugoslavije i pobedničke revolucije. Popunjavanje AVNOJ-a nije proizilazilo iz unutrašnjih potreba, već iz međunarodnih obzira pobjednika prema velikim savezničkim silama, prvenstveno Velikoj Britaniji i SSSR-u. Za razliku od Privremenog narodnog predstavništva, Privremena narodna skupština je, radeći u drugačijoj situaciji i novim društvenim odnosima, donela potrebno zakonodavstvo u više nego kratkom roku, a njeno Predsedništvo raspisalo izbore za ustavotvornu skupštinu za 11. novembar 1945. Poznato je koliko su vlade Kraljevine SHS kritikovane zbog odlaganja izbora za ustavotvornu skupštinu. Na osnovu opšeg prava glasa, koje je tekovina oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, predratno biračko telo je dvostruko uvećano uključivanjem vojnika, žena i omladine s navršenih 18 godina; pravo glasa nisu imali aktivni saradnici neprijatelja i pristalice predratnih fašističkih organizacija.

Za vladu pod predsedništvom maršala Tita upotrebljavani su razni nazivi u dokumentima i štampi: „Narodna vlada DFJ“, „Savezna vlada“, „Centralna vlada“ pa i „Ministarski savet DFJ“; suštinski gledano, međutim, odgovarajući naziv za nju je Privremena vlada DFJ, samim tim što joj je mandat bio

vremenski ograničen ispunjavanjem sporazuma predsednika NKOJ-a Josipa Broza Tita i predsednika kraljevske vlade Ivana Šubašića.

Pored komunista, u Privremenoj vladi DFJ nalazili su se i predstavnici drugih stranaka i političkih grupa: Milan Grol (Demokratska stanka), Ivan Šubašić i Juraj Šutej (HSS), Sava Kosanović (Samostalna demokratska stranka), Jaša Prodanović (Jugoslovenska republikanska stranka), Edvard Kocbek (bivši hrišćanski socijalist), Frane Frol (HSS u JNOF-u). Privremena vlada DFJ nije bila klasična koalicija, a ni sastavljena na principu delegacija ranijih vlada — NKOJ-a i kraljevskog kabineta. Nije bila jedinstvena i monolitna jer je obuhvatala i jezgro predstavnika građanskih snaga, ali su u njoj apsolutnu većinu imali komunisti i pripadnici JNOF-a, odnosno Narodnog fronta Jugoslavije. Mada po formi nije bila nastavak NKOJ-a, ona je to bila u suštini: po dominaciji pripadnika JNOF-a, po programu i stilu rada, po federativnoj strukturi. Komunisti su u vladi imali najistaknutije prvake svoje partije: predsednički položaj je pripao maršalu Josipu Brozu Titu, generalnom sekretaru KPJ, mada se njegova najviša partijska funkcija nije javno iskazivala; Tito se istovremeno nalazio na čelu resora narodne odbrane, budući vrhovni komandant Jugoslovenske armije; Edvard Kardelj, član Politbiroa CK KPJ nije bio samo potpredsednik vlade već i ministar za konstituantu; stajao je na čelu ministarstva koje je u postojećoj prelaznoj situaciji bilo jedno od najvažnijih, jer je trebalo pripremiti pretvaranje AVNOJ-a u Privremenu narodnu skupštinu, saglasno krimskoj preporuci šefova velikih sila, organizovati izbore za ustavotvornu skupštinu i izraditi nacrt budućeg ustava. Glavni partijski ideolog, Milovan Đilas, nalazio se na čelu Ministarstva za Crnu Goru, kao i Pavle Gregorić za Hrvatsku, odnosno Rodoljub Čolaković za Bosnu i Hercegovinu. Pomenuta zemaljska ministarstva bila su pomenuta u Beogradskom sporazumu Tita i Šubašića; imala su manji značaj i u strukturi vlade sa stanovišta tekućih poslova, ali su unapred, pre odluke Ustavotvorne skupštine, simbolisala — sa nešto kasnije formiranim vladama federalnih jedinica — federativno uređenje Jugoslavije. Resore industrije, saobraćaja, spoljne trgovine, rudarstva i prosvete držali su takođe komunisti (Andrija Hebrang, Todor Vujašinović, Nikola Petrović, Bane Andrejev Ronkata i Vladislav Ribnikar). Hebrang je bio povučen iz Hrvatske na rad u federaciju posle kritika

njegovog rada kao separatističkog, ali to šira javnost, pa čak i sastav KPJ, nije znao. Ministarstvom finansija je rukovodio Sreten Žujović Crni, član Politbiroa CK KPJ. Na čelu Ministarstva unutrašnjih poslova stajao je pop Vlada Zečević, istaknuti partizanski prvak iz zapadne Srbije, član KPJ od 1942. godine. Zečević nije imao istaknuto mesto u partijskoj hijerarhiji, ali je kao sveštenik, čija je popularnost probila granice Jugoslavije, zahvaljujući propagandi narodnooslobodilačkog pokreta i naprednih iseljeničkih krugova, mogao garantovati u očima javnog mnjenja da će se unutrašnji organi držati demokratskih pravila u predstojećim izborima. Uostalom, organima bezbednosti (Odeljenje zaštite naroda — OZN-a), na Zapadu poznatim kao „tajna politička policija“, rukovodio je Aleksandar Ranković „Marko“, član Politbiroa CK KPJ i general-lajtnant JA. Odeljenje zaštite naroda stvoreno 13. maja 1944. godine nalazilo se — po tadašnjem formacijskom sastavu — u okviru Ministarstva narodne odbrane a ne Ministarstva unutrašnjih poslova.

U rukama rukovodilaca KPJ nalazili su se, prema tome, najvažniji resori, ako izuzmemo Ministarstvo spoljnih poslova. Nominalni nosilac spoljne politike je bio Šubašić, ali su poslovi s inostranstvom (uključujući međunarodne odnose i komunističke veze) bili koncentrisani, kao i ranije (dok je Josip Smodlaka bio u NKOJ-u prvi partizanski poverenik za spoljne poslove), u rukama maršala Tita. Glavne linije spoljne politike formulisao je i iznosio Tito u svojstvu predsednika Privremene vlade DFJ. Prepiska između Tita i Staljina, odnosno drugih sovjetskih najviših zvaničnika (političkih i vojnih) odvijala se bez publiciteta. Tito je s E. Kardeljem držao sve konce spoljne politike u vreme tršćanske krize. Dok je Šubašić vodio delegaciju nove Jugoslavije u San Francisko na osnivačku skupštinu Ujedinjenih nacija, usput nastojeći da reši pitanje pomoći po Zakonu o zajmu i najmu, dotle je Tito (formalno na osnovu ovlašćenja Namesništva) boravio u Moskvi, gde je potpisao Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između dve zemlje, označen u jugoslovenskoj javnosti kao kamen temeljac jugoslovenske spoljne politike.

Ostale resore držali su predstavnici građanskih grupa i partija koji su bili pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta (iz redova HSS — Frane Frol i Zlatan Sremec, ili poznati pisac, katolički mislilac, prvak hrišćanskih socijalista i Osvobodilne fronte Edvard Kocbek); sledili liniju JNOF-a (kao šef Jugoslovenske

republikanske strane Jakov Jaša Prodanović); orijentisani prema naprednim snagama u Jugoslaviji za vreme boravka u emigraciji (prvak samostalne demokratske stranke Sava Kosanović, vatreni branilac obnove Jugoslavije u inostranstvu); političari koji su važili za rusofilski, odnosno slovenski orijentisane. Van stranaka u Vladi su se nalazili istaknuti javni radnici i raniji političari, ali sada bez stranačkog opredeljenja (Josip Smodlaka, Vasa Čubrilović).

Deklaracija Privremene vlade DFJ predviđala je dovršavanje dela narodnog oslobođenja Jugoslavije, rešavanje seljačkog pitanja, proširenje socijalnih prava i političkih sloboda.

Ministarstva privremene vlade DFJ za zemlje Jugoslavije bile su izraz njene federativne strukture i decentralizacije, ali nisu predviđena prvim Ustavom FNRJ. Posle stvaranja privremene vlade DFJ obrazovane su i vlade federalnih jedinica. Dotadašnja zemaljska predstavnička tela izgubila su krajem rata atribute „narodnooslobodilački" i „antifašistički" i pretvorena u narodne skupštine. Vlade federalnih jedinica obrazovane su aprila 1945: predsednik srpske bio je Blagoje Nešković, hrvatske dr Vladimir Bakarić, makedonske Lazar Koliševski, bosanskohercegovačke Rodoljub Čolaković i crnogorske Blažo Jovanović. Vlada Slovenije obrazovana je u Ajdovščini 5. maja, pod predsedništvom Borisa Kidriča. Predsednici ovih vlada bili su sekretari nacionalnih, odnosno pokrajinskih partijskih komiteta, sem bosanskohercegovačke. Deklaracije vlada federalnih jedinica uglavnom su se podudarale s Deklaracijom SFJ. U tim vladama su se, pored komunista, nalazili i pripadnici drugih stranaka, kulturni i drugi javni radnici, koji u sastav najviših izvršnih organa nisu uključivani po stranačkom opredeljenju nego po stavu prema narodnooslobodilačkoj borbi, oslobođenju i demokratskom preobražaju Jugoslavije, po stavu prema fašizmu.

Na stvaranje Srbije kao složene federalne jedinice trebalo je još sačekati. Vojvodina se nalazila pod vojnom upravom, a na Kosovu i Metohiji ona je zavedena tek februara 1945, kao rezultat masovne albanske kontrarevolucionarne pobune. Osim toga, Vojvodina još nije bila razgraničena sa Hrvatskom. Februara 1945. je doneta odluka o podeli Sandžaka. Predstojalo je i održavanje kongresa Komunističke partije Srbije, čije je održavanje predviđeno još oktobra 1943. i još jednom potvrđeno na Visu juna 1944. godine.

Odluka o deobi Sandžaka doneta od Predsedništva AVNOJ-a bez konsultovanja naroda, suprotno volji dela političkog rukovodstva ove oblasti, uticala je da jedan deo vodećih ljudi Sandžaka ne učestvuje u njenoj primeni. Za deo manjine radilo se o „političkoj grešci“. Sreten Vukosavljević, predsednik, i Mirko Cuković, treći potpredsednik ZAVNO Sandžaka, odbili su da prisustvuju poslednjem zasedanju ZAVNO Sandžaka. Oni nisu ni potpisali odluku o podeli ove oblasti između Srbije i Crne Gore.

Pitanje autonomija nije razmatrano u odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a iako se radilo o ustavnim aktima u suštinskom značenju reči, novoj *magna carta* Federativne Jugoslavije. Tito je marta 1944. pisao da će se Vojvodina naći u sastavu one federalne jedinice za koju se izjasni narod. Više nego jasno da se moglo raditi samo o Srbiji. U Vojvodini je živela relativna većina Srba koji su duhovno bili vezani za Srbe južno od Save i Dunava, za koje je opet Vojvodina bila centar srpske kulture u modernom dobu. U Vojvodini je živela tradicija autonomije. Prve ideje o autonomiji su starijeg porekla i javljaju se kod srpskog življa u revoluciji 1848. godine kada je Majska skupština u Sremskim Karlovcima proglasila srpsku Vojvodinu i time istakla zahteve za njenom autonomijom u okviru Austrije. Poznato je takođe, da je Vojvodina imala tradiciju autonomije u vidu crkveno-školske autonomije, ukinute 1912. godine. Vojvodina se i 1918. u jednoj drugoj istorijskoj situaciji isto tako opredelila za direktno ujedinjenje sa Srbijom ulazeći preko nje u Jugoslaviju, nasuprot tankoj struji koja je tražila put preko Zagreba, odnosno Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba.

Na prelazu u 1945. istaknuti prvaci narodnooslobodilačkog pokreta isticali su istorijske i kulturne veze Vojvodine i Srbije. Aleksandar Ranković je na Velikoj oslobodilačkoj antifašističkoj skupštini Srbije isticao da se u Vojvodini začela nova srpska kultura, da u njoj živi izmešano stanovništvo — Srbi, Hrvati, Mađari i druge manjine — da ona ima posebne istorijske i druge okolnosti, da u Vojvodini žive većinom Srbi i da su oni krvlju i tradicijom povezani sa Srbima u Srbiji. Pitanje Vojvodine rešiče sam narod Vojvodine i to tako što će istovremeno učvrstiti vezu sa Srbijom i obezbediti sebi ona posebna prava koja proizilaze iz specifičnog položaja Vojvodine. Jovan Veselinov je decembra

1944. podvlačio da velika većina naroda u Vojvodini želi da bude u boljim odnosima sa braćom Srbima.

Kosovo i Metohija nisu imali tradiciju autonomije, tako da je u slučaju ove oblasti prevagu imala nacionalna struktura oblasti sa albanskom većinom.

Narodnooslobodilački pokret je razlikovao pojam teritorijalne od kulturne autonomije za one manjine koje nisu bile kompaktno naseljene na određenom području. Postojale su i oblasti kao administrativne jedinice. No, pokrajina Vojvodina i oblast Kosmeta razlikovale su se po političkim, administrativnim i kulturnim kompetencijama od administrativnih oblasnih jedinica. Teze o izgradnji narodnooslobodilačkih odbora kao lokalnih organa vlasti, koje je donelo Ministarstvo za konstituantu Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (Hardeljev resor), maja 1945, prave razliku između autonomija oblasti u kojima žive nacionalne manjine i administrativnih oblasti. Kao autonomne oblasti navode se maja 1945. Vojvodina, Kosovo i Metohija i Trst.

Deklaracija o osnovnim pravima nacija i građana Demokratske Federativne Jugoslavije, čiji je autor Moša Pijade, bila je zamišljena kao neka vrsta ugovora između jugoslovenskih nacija za stvaranje zajedničke države, imajući uzor u Deklaraciji Prvog kongresa sovjeta iz decembra 1922. godine. U njoj se pominju Vojvodina i Sandžak, ali ne i Kosovo. No, i za Vojvodinu i Sandžak stoji u Pijadinom Nacrtu da imaju pravo da kasnije odrede svoj odnos i položaj u federaciji. Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine je trebalo da postane Pokrajinsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Vojvodine i da kao takvo imenuje pokrajinsku narodnu vladu dok se ne reši njegov status. Isto rešenje bi se primenilo i na Sandžak, s tim što bi najviši organ vlasti u ovoj pokrajini privremeno bio oblasni narodnooslobodilački odbor.

Predsedništvo Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije na vanrednom zasedanju 7—9. aprila 1945. je usvojilo Zakon o narodnoj vladi Srbije, prvoj vladi federalnih jedinica izabranog u Jugoslaviji. Na vanrednom zasedanju srpske skupštine uzele su učešće i delegacije Vojvodine i Kosova i Metohije. Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine je 6. aprila 1945. u Novom Sadu konstatovao da su se narodi Vojvodine na zborovima i sastancima izjasnili za ulazak u zajednicu sa federalnom Srbijom kao autonomna pokrajina. U

delegaciji su se nalazili: Blaško Rajić, titillami biskup iz Subotice, Vasa Stajić, književnik, Jovan Veselinov, Aleksandar Moč, Aleksandar Šević, predsednik Glavnog narodnooslobodilačkog odbora, prota Alimpije Popović, Stevan Doronjski, Šoti Pal, Lajčo Jaramazović i drugi.

Na Antifašističkoj skupštini narodnog oslobođenja Srbije izneto je, budući da u Vojvodini živi relativna većina Srba, da Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine želi da ona bude u okviru federalne Srbije. Glavni Narodnooslobodilački odbor Vojvodine smatra da je ogromna većina stanovništva svih narodnosti u Vojvodini za ovakvo rešenje. Pitanje manjina biće rešeno u duhu odluke AVNOJ-a. Što se tiče Nemaca, oni se isključuju od manjinskih i uopšte građanskih prava u našoj zemlji. Kažnjavaju se i biće kažnjeni svi oni iz redova mađarske manjine koji su zajedno sa „Hortijevim dželatima“ ubijali i „mrcvarili naš srpski narod i ostale slovenske narode u Vojvodini“. „Poštene Mađari“ uživaće u našoj pokrajini sva prava koja im kao manjini pripadaju. „Između slovenskih naroda Vojvodine postojaće srdačni bratski odnosi na bazi potpune ravnopravnosti.“

Predsedništvo AVNOJ-a imenovalo je Komisiju za utvrđivanje granice između Vojvodine i Hrvatske 19. juna 1945. u sastavu: M. Đilas, Vicko Krstulović, Milentije Popović, Jovan Veselinov, Jerka Zlatarić, pod Đilasovim predsedništvom. Prilikom razgraničenja između Vojvodine (Srbije) i Hrvatske, srezovi zapadnog Srema: vukovarski, vinkovački i županjski, pripali su federalnoj Hrvatskoj. Hrvatskoj je pripala i oblast Baranje, još maja izuzeta iz sastava Vojvodine.

Oblasna narodna skupština Kosova i Metohije je 9—10. jula 1945, kada su prošle najteže posledice kontrarevolucije, izrazila želju da bude priključena federalnoj Srbiji kao njen sastavni deo. No, i pre toga delegacija Kosmeta na Antifašističkoj skupštini narodnog oslobođenja Srbije aprila 1945. je stavila do znanja da se predstavnici Kosova i Metohije, izražavajući želju Crnogoraca, Šiptara i Srba izjašnjavaju za prisajedinjenje Srbiji.

Povodom odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka i izjave delegata Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Kosova i Metohije, rezolucija Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije je naglasila da je time federalna Srbija dobila širu osnovu za izgrađivanje svoje državnosti.

Priključivanje Vojvodine i Kosova i Metohije Srbiji kao složenoj federalnoj jedinici Demokratske Federativne Jugoslavije potvrdilo je i Treće zasedanje AVNOJ-a avgusta 1945. godine.

Septembra 1945. doneti su zakoni o administrativnoj podeli Srbije, o ustanovljenju i ustrojstvu autonomne pokrajine Vojvodine i kosovsko-metohijske oblasti. Zakonom je predviđeno da se Srbija, kao federalna jedinica u sastavu DFJ, sastoji od okruga: beogradskog, valjevskog, vranjskog, kragujevačkog, kruševačkog, leskovačkog, moravskog, novopazarskog, niskog, pirotskog, podrinskog, požarevačkog, timočkog, topličkog, užičkog, čačanskog i područja grada Beograda; od Autonomne pokrajine Vojvodine i od Autonomne Kosovsko-Metohijske oblasti. Zakonima je predviđeno da ove pokrajine, odnosno oblasti, čine sastavni deo Srbije u čiju Narodnu skupštinu biraju srazmeran broj narodnih poslanika.

Privremena vlada DFJ nastavila je obnovu zemlje organizovanu od NKOJ-a, koristeći se iskustvima sa slobodne teritorije. Pored dobrovoljnog rada, primenjivani su takmičenje i sistem udarnih nedelja. Obnovu su nosili omladina, članovi JNOF-a, organi uprave, vojne jedinice, sindikalno organizovani radnici. Za vladu je u proleće 1945. izvanredan značaj dobijala poljoprivredna proizvodnja, jer je trebalo ishraniti narod i vojsku, a zemljoradnici su većinom bili u vojsci ili na pozadinskim dužnostima, zemlja tokom rata slabo obrađivana, nemačka manjina pretežno napustila teritoriju Vojvodine i Slavonije i povukla se s jedinicama Vermahta, dok je preostalo stanovništvo logorisano. Predsednik Privremene vlade i ministar narodne odbrane naredio je 6. maja da se za poljoprivredne radove upotrebi vojska u pozadini fronta. Na državnim poljoprivrednim dobrima upotrebljavana je i radna snaga iz nemačkih logora. U obnovi su primarni bili nacionalni izvori, mada je Unra, na osnovu ugovora s Privremenom vladom DFJ iz marta 1945, davala besplatnu pomoć, koja je počela da pristiže u Trst, Split, Šibenik juna te godine, obuhvatajući hranu, lekove, poljoprivredne sprave, stoku, automobile, lokomotive. Unra je slala sanitetske i tehničke ekipe, a pomogla je i pri repatrijaciji zbegova iz severne Afrike. Ministarstvo socijalnog osiguranja nastojalo je da zbrine na stotine hiljada siročadi, invalida, izbeglica i interniraca. Od aprila do jula 1945. uvedena je jedinstvena novčana jedinica — dinar DFJ. Pred sudovima za prestupe protiv nacionalne časti odgovaralo se za dela intelek-

tualne, ekonomske, upravne, vojne i druge saradnje s neprijateljem. Na Beogradskom univerzitetu formiran je Sud časti da ga očisti od saradnika neprijatelja. KPJ i JNOF organizovali su masovne demonstracije protiv ratnih liferanata, špekulanata, nabijača cena, nesavesnih trgovaca koji su skrivali robu. Na javnim raspravama se ratnim bogatašima oduzimala dobit stečena za vreme rata. Javne tužioce pomagali su narodni tužioci dostavljajući im prijave, tužbe, mišljenja. Sudovi su se demokratizovali uvođenjem porotnika, odnosno presuditelja, što je opozicija kritikovala kao „laicizaciju pravosuđa". Pred vojnim sudovima odgovarali su četnici, ustaše, balisti i drugi ratni zločinci i saradnici neprijatelja, jer je nova vlast nastojala da iskoreni fašizam i njegovo duhovno i političko nasleđe.

Čerčil je pokušao da ugrozi samostalni razvitak Jugoslavije i na Potsdamskoj konferenciji, održanoj od 16. jula do 1. avgusta 1945, poslednjoj konferenciji vođa tri savezničke sile u drugom svetskom ratu: Staljina, Harija Trumana i Čerčila, kojega je, posle izbornog poraza konzervativaca, na konferenciji zamenio laburista Klement Atli.

Period od Jalte do Potsdama, kao i sam rad konferencije u Potsdamu, pokazivao je dubinu jaza između saveznika u shvatanju demokratije, posebno sa stanovišta primene Deklaracije o oslobođenoj Evropi, donete na Krimskoj konferenciji. Prilikom razmatranja situacije u jugoistočnoj Evropi, na Potsdamskoj konferenciji je zaoštrano pitanje primene i poštovanja Deklaracije. Ona je predviđala da savezničke sile „za vreme privremene nestabilnosti u oslobođenoj Evropi" usklađuju akcije u pomaganju oslobođenih savezničkih zemalja, kao i onih „satelitskih", da na demokratski način rešavaju neodložna politička i ekonomska pitanja. Potvrđena je vera u načela Atlantske povelje i Deklaracije Ujedinjenih nacija. Iza različitih shvatanja demokratije i interpretacije Deklaracije o oslobođenoj Evropi skrivao se, u suštini, sukob različitih interesa velikih sila. Zapadni saveznici su optuživali SSSR da je u Rumuniji, Bugarskoj i Mađarskoj prekršio usvojena načela; Soyjeti su uzvraćali da ta načela nisu poštovana u Grčkoj. Prema Čarlsu Bolenu, najoštrije reči u Potsdamu pale su zbog Balkana. Govoreći o statusu britanskih i američkih predstavnika u balkanskim zemljama, Čerčil je ponovio konstataciju iz vremena tršćanske krize o „spuštanju železne zavese" oko tih zvaničnika, na šta je došao Staljinov komentar da se radi o „dečjim pričama".

Čerčilovi napadi na Potsdamskoj konferenciji nisu mimoilazili ni Jugoslaviju, mada se njen položaj morao odvojiti od položaja zemalja koje su u ratu bile na strani Osovine, jer su one na Zapadu tretirane kao poražena strana i „vazali“ SSSR-a. Zapadni saveznici su im osporavali upotrebu ugovornog kapaciteta dok se s njima ne zaključe mirovni ugovori. Diskusija o prirodi demokratije u balkanskim državama i o primeni Deklaracije otkrivala je visok stepen razmimoilaženja između ratnih saveznika. Jugoslavija je napadana zbog povrede Deklaracije o oslobođenoj Evropi, uopšte zbog nedemokratskih metoda vladavine i nepoštovanja dogovora velikih sila, dogovora čiji su nosioci bili Britanci s Čerčilom na čelu. Britanski premijer je požurivao sazivanje Potsdamske konferencije, pridajući poseban značaj stanju u zemljama jugoistočne Evrope sa stanovišta dogovora između Velike Britanije i SSSR-a i njihovog različitog tumačenja demokratije. Razvojem događaja u Jugoslaviji nisu bili zadovoljni ni Amerikanci. U Trumanovom podsetniku za Potsdamsku konferenciju naglašeno je da se deklaracija iz Jalte ne sprovodi, politički protivnici „partizana“ uklanjaju, vrši konfiskacija imovine bez zakonskog osnova, crkva proganja, industrija monopolizuje i podržavljuje, a industrijska proizvodnja stavlja pod državnu kontrolu imenovanjem komesara i izborom radničkih poverenika. Prema Džozefu Devisu, šefu Ureda Bele kuće za kontrolu ratne pomoći, Čerčil je na Tita bio „još ogorčeniji“ nego na Šarla de Gola. „Njemu se ne sme dopustiti“, navodi Devis Čerčilove reči, „da po svojoj volji omeđi, okupira i pripoji delove Austrije i oblast Trsta. To je stvar Konferencije mira.“ „Tito“, rekao je on, „krajnje je nepouzdan, komunist, i potpuno pod uticajem Moskve.“ Čerčil je, očigledno, bio nezadovoljan što u Jugoslaviji nije bila ostvarena podela uticaja. Koliko on vidi, „Titovo držanje održava sovjetsku politiku i akciju, i neuspeh saradnje u svim ovim zemljama otkriva ono s čime će se Evropa suočiti i šta treba očekivati od Sovjeta . . .“ Štampa SAD pisala je u vreme Potsdama o Jugoslaviji kao zemlji bez demokratije, u kojoj je zavedena komunistička diktatura, koja je satelit Sovjetskog Saveza, napominjući da Srbija nije nikada primila Tita i da ga nikada neće primiti, jer su je partizani pocepali i u njoj zaveli strahovit teror. Prema ovoj propagandi, Hrvati su ostali verni Mačeku i rimokatoličkoj crkvi.

Čarls Bolen je zabeležio da je Čerčil na Potsdamskoj konferenciji bio ozlojeđen i na Amerikance i na Sovjete, jer su potiskivali tradicionalni britanski uticaj na Balkanu. Nastojao je da drammatizuje slučaj Jugoslavije, namerno zaboravljajući pri tome više stvari: prvo, da je revolucionarni prevrat iz korena izmenio odnos snaga u Jugoslaviji; drugo, da Britanija, za razliku od ostale dve svetske sile, izlazi iz drugog svetskog rata oslabljena; i treće, da Staljin i Truman nisu bili raspoloženi da razmatraju njegove žalbe na razvoj prilika u Jugoslaviji. Čerčil je 19. jula izneo drugoj dvojici lidera sledeći predlog: „Bez obzira na ratne uslove, načela utvrđena u Sporazumu Tito-Šubašić nisu u potpunosti sprovedena. Na osnovu deklaracije izdate u Jalti poželjno je da do zaključka sadašnje konferencije šefovi triju vlada izdaju saopštenje u kojem će podsetiti na činjenicu da su one priznale jugoslovensku vladu na osnovu sporazuma u Jalti i Sporazuma Tito-Šubašić, očekujući da će on biti sproveden u bliskoj budućnosti.” Prema njegovim rečima, AVNOJ nije bio reorganizovan, sudstvo nije bilo vaspostavljeno, Tito je nametnuo partijsku organizaciju s policijskom kontrolom i strogo kontrolisanom štampom „kao u fašističkoj zemlji”. Jugoslavija, po Čerčilu, nije opravdavala nade iz vremena Jalte. Od britanskog pritiska najviše su očekivali eksponenti građanskih snaga u privremenoj vladi i, kasnije, u Privremenoj narodnoj skupštini. No odnos snaga u Jugoslaviji je bio takav da ni Staljin, po kome je ona izvršila sporazum u Jalti, ni Truman, koji je rekao da je došao da raspravlja o „svetskim pitanjima”, nisu mogli da ga ne poštuju, pa je predlog britanskog premijera odložen — u stvari, definitivno odbačen. Posle Čerčilovog poraza na izborima odnosno po završetku Potsdamske konferencije, započelo je proširivanje AVNOJ-a, na osnovu preporuke Krimске konferencije, pa je samim tim omogućeno njegovo pretvaranje u Privremenu narodnu skupštinu.

Optužbe protiv Jugoslavije uoči i u toku Potsdamske konferencije podržavali su jugoslovenski politički emigranti snabdevajući američke i britanske političare, diplomate i novinare materijalima o nedostatku sloboda, komunističkoj diktaturi i progonima demokrata. Zapadna propaganda nije prestajala da hrani svoje korisnike parolom o gaženju osnovnih principa demokratskih sloboda iz Sporazuma Tito-Šubašić. Poseban objekt napada bila je „politička policija” — OZNA.

Vlatko Maček je uoči sastanka u Potsdamu optuživao jugoslovensko rukovodstvo za „spuštanje gvođenog zastora nad Jugoslavijom“. Ivan Frangeš, otpravnik poslova u Jugoslovenskoj ambasadi u Vašingtonu, tražio je da američka vlada kontroliše izborne pripreme i same izbore.

Zahtevi građanskih političara u vreme Potsdama samo potvrđuju koliko su građanske snage bile nemoćne da se bez oslonca na strane faktore odupru razvitku revolucije u Jugoslaviji. Potsdamska konferencija je uticala na brže popunjavanje AVNOJ-a u skladu s krimskom preporukom, jer je postojeći Odbor za proširenje AVNOJ-a — zapravo Ministarstvo za konstituantu, koje je praktično obavljalo taj posao — kasnio u odabiranju nekompromitovanih poslanika. Grol je bio nezadovoljan što se sednice Privremene vlade DFJ ne održavaju redovno. Podneo je maršalu Titu memorandum u kome je stajalo da će ostati u vladi samo pod uslovom da se najhitnije postigne sporazum o proširenju AVNOJ-a, da nova skupština donese osnovne zakone o slobodi štampe, govora, o izborima, o građanskoj sigurnosti i o karakteru novog režima. Krajem jula 1945. Šubašić je dao podršku Grolu da se obrazuje Komitet ministara za proučavanje zakona i proširenje AVNOJ-a, u koji su ušli: Edvard Kardelj, predsednik, Milan Grol, Sava Kosanović, dr Juraj Šutej, Frane Frol, Andrija Hebrang i Jaša Prodanović; ali, prema oceni građanskih predstavnika u tom telu, „komunisti“ nisu nameravali da se odreknu „željezne kontrole“. Za razliku od Grola, Šubašić nije želeo da istupi protiv DFJ, smatrajući da „režim“ ima svu fizičku vlast u svojim rukama, da je narodni front neizbežan i da je jedina alternativa — građanski rat — neprihvatljiva. Za njega je najvažnije bilo da se, obrazovanjem koalicije stranaka, pa ma u njoj Komunistička partija imala i odlučujući uticaj, izbegne skrivanje jednopartijskog sistema pod plaštom narodnog fronta.

Pošto Grolu nije pošlo za rukom da Komitetu nametne svoje poglede na izradu zakonskih projekata u smislu pronalaženja kompromisne formule, njegova grupa je u Privremenoj narodnoj skupštini pristupila kritici toga zakonodavstva sa stanovišta povrede demokratskih načela. Građanska opozicija je gledala na stvaranje jedinstvene vlade kao na podelu vlasti. Dragić Joksimović, poslanik Privremene narodne skupštine, tražio je da se sprovedu izbori za organe lokalne vlasti, jer se „kuća gradi od temelja“, a ne od „krova“, i donese zakon o slobodi od

straha. Ova opozicija je 1945. bila kristalizacioni centar građanskih snaga u Srbiji i Jugoslaviji. Grolovim poslanicima u PNS prišlo je i nekoliko poslanika iz drugih građanskih grupacija, tako da je opoziciju novom zakonodavstvu činilo najviše 17 glasova.

Polazeći od zapadnih shvatanja demokratije i od formalnih merila, neprihvatljivih za KPJ posle pobede revolucije, Grolovi jednomišljenici su istupali protiv političke isključivosti KPJ, „političkih procesija“ narodnog fronta, tražili zaborav „nevoljnih ogrešenja“ u ratu; Grol je govorio o „uslovima sveopšte ekonomske krize i nesmirene atmosfere“. List M. Grola *Demokratija* se pozivao na zahteve iz naroda da „bude više Hunre manje Hozne“. Za njega je Sporazum Tito-Šubašić značio podelu vlasti između komunista i ostalih „progresivnih političkih partija“.

Grol je osporavao nacionalnu individualnost Makedonaca smatrajući da etnički složen slovenski živalj Makedonije odlikuju naravi, mentalitet, ekonomski i socijalni standard više negoli obeležja posebne nacije; on je sumnjao u mogućnost da iz više „narečja“ tog živilja nastane jedan jezik. Po njemu, za Makedoniju nije bilo napretka bez učesća u širokom kulturnom opticaju; govorio je o nedeljivosti linije Morave i Vardara, na koju je gledao kao na „pluća Srbije“, posebno ističući uznemirenje u Pomoravlju zbog tendencija podizanja nove brane prirodnom razvoju opšteg života. Grolov jednomišljenik Mihajlo Božović prelazio je preko revolucije 1941—1945, nalazeći da je pitanje Crne Gore skinuto s dnevnog reda 1918. njenim ujedinjenjem sa Srbijom, koje je odgovaralo težnjama naroda i dobilo međunarodnu potvrdu. Zahtevi demokrata da se u federaciji vodi računa o pojedinim nacionalnim grupama — koje svojom snagom, brojnom i ekonomskom, ili pak svojim geografskim položajem predstavljaju njen stub — skrivali su težnju za prevlašću ovih.

Građanska opozicija je, uz pomoć zapadnih sila, nastojala da izgradi legalnu osnovu rada i ostvari podelu vlasti s KPJ. Ona je razvijala propagandu o svemoći privatnog duha, njegovoj spasonosnoj ulozi, opasnostima koje mogu da nastanu za privredu zemlje ako se dovede u pitanje klasična ekonomska organizacija. Za Grola je brzina agrarne reforme bila nespojiva s njenom efikasnošću. S pozom objektivnosti istupio je protiv „cepkanja“ poseda; s druge strane, duboko je sumnjao u

dobrovoljni karakter zadružnih ustanova. Klasni smisao istupanja Grola i njegovih jednomišljenika bio je naznačen i u njihovom zalaganju da se deo crkvene imovine izuzme od agrarne reforme. Ekonomski argumenti protiv reforme naročito nisu nedostajali vođi frakcije samostalnih demokrata van narodnog fronta Dušanu Dudi Boškoviću, koji je upozoravao da će se njome pričiniti nenadoknadiva šteta. Suprotstavljajući se „avionskoj brzini“ agrarne reforme, Bošković, inače krupan zemljoposjednik, nastojao je da, u interesu poljoprivredne proizvodnje, zemljišni maksimum bude što veći.

Grol i njegove pristalice nisu bili samo protivnici ekspropriacije i nove uloge države u privredi, nego su i širili defetizam, nevericu u vlastite nacionalne snage, precenjajući sklonost u inostranstvu da se pomogne Jugoslaviji. Svako izdvajanje iz međunarodne „sprege“ Grol je smatrao jednakim samoubistvu, a svako „isprisanje“ — lakomislenošću. Ogrezli odranije u praznoslovlju o demokratiji, pripadnici njegove stranke se nikad ozbiljnije nisu ni bavili ulogom države u privredi i ekonomskim problemima. Opozicija je uporno nastavljala da traži pomoć spolja i podvrgava revolucionarnu stvarnost međunarodnoj proveri. Njeni pogledi otkrivali su zavisnost njenog razmišljanja i političke akcije od stava međunarodnih činilaca. Što je uticaj opozicije u Jugoslaviji bivao manji, to se ona više okretala prema inostranstvu.

Portretirajući Grola kao nosioca politike podele vlasti s KPJ 1945, Dragoljub Jovanović, vođa tzv. narodnofrontovske opozicije, ističe njegovu usamljenost u „jednoj za njega tuđoj sredini“. Jovanović je u njemu video čoveka opsednutog Demokratskom strankom i doslednog protivnika saradnje s komunistima, ali ne i „izdajnika“. Po Jovanoviću, Grol je 1945. odbijao da uđe u narodni front jer nije znao šta je to, dok je „partija“ za njega već bila „nešto“. U suštini, on je bio poklonik formalne demokratije i vaspitanik zapadne kulture. Za Jovanovića je on ipak pripadao stranci koja je, uprkos jugoslovenskim amblemima, nosila velikosrpski pečat.

Frontalni otpor usvajanju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, kao i njegovoj primeni, pružile su rimokatolička i Srpska pravoslavna crkva. Nadbiskup Stepinac je donošenje te mere i njenu primenu na crkvene posede tumačio kao ugrožavanje materijalne egzistencije crkve i nameru da se dovede u pitanje njena duhovna funkcija. Crkvena hijerarhija je prigova-

rala što se tako važan zakon donosi pre saziva ustavotvorne skupštine. Iznošeno je mišljenje da konačna odluka o crkvenim posedima pripada isključivo Svetoj stolici. Za Srpsku pravoslavnu crkvu je predlaganje ovog zakona bio antisocijalan, nehuman akt, koji grubo vredi socijalnu pravdu; pravljene su oštre aluzije o primeni grube sile za uništenje crkve kao takve. Čim je PNS ozakonila agrarnu reformu, počeli su da se javljaju zahtevi da se crkva obešteti za oduzete posede.

Nasuprot građanskoj opoziciji — oko koje su se, objektivno kao oko centra, okupljale sve građanske snage u Jugoslaviji, nezavisno od njihove heterogenosti, nacionalne i političke, različitih motivacija — stajao je Narodni front Jugoslavije kao opštenarodna politička organizacija, koja je predstavljala političku osnovu DFJ. Rukovodeću ulogu u ovoj jedinstvenoj političkoj organizaciji naroda Jugoslavije imala je KPJ. Narodni front Jugoslavije je nastao objedinjavanjem zemaljskih organizacija Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, stvorenih u federalnim jedinicama nakon Drugog zasedanja AVNOJ-a, odnosno tokom 1944. godine, s izuzetkom Osvobodilne fronte Slovenije.

KPJ nije odbacivala građanske stranke samo zbog njihove kompromitacije pre i u toku rata nego, pre svega, zbog sukoba dva gledišta: komunističkog i građanskog gledišta o demokratiji. Za KPJ je simbol demokratije bila opštenarodna organizacija NFJ pod vodstvom komunista, a za građanske prvake višestranački sistem i izbornu glasačko odmeravanje. Dragoljub Jovanović je govorio da vrediš onoliko koliko si glasova na izborima dobio. Postojalo je i nasleđeno shvatanje monolitizma u SSSR-u i komunističkom pokretu još iz vremena osnivanja Kominterne. KPJ je insistirala na monolitnosti NOF-a vodeći računa o obezbeđenju mira i kompaktnosti novog poretka proizišlog iz oštih socijalnih i nacionalnih sukoba koje su raspirivale građanske snage iz svih frontova: konzervativnih i antikomunističkih iz inostranstva, fašističkih, nacionalističkih, klero-fašističkih, antijugoslovenskih. Individualno iskazivanje ovih grupa podržano je samo u onim krajevima Jugoslavije gde su koreni stranačkog života i političke borbe bili tradicionalno izraženiji i dublji, kao u Srbiji i Hrvatskoj, u odnosu na HSS, pri čemu je rukovodstvo revolucije u toku narodnooslobodilačke borbe i borbe za međunarodno priznanje moralo da vodi računa o savezničkim zahtevima za obezbeđenje uslova za demokratsko

izražavanje političke volje, dajući o tome garantije međunarodno sankcionisane. Povremene izjave rukovodećih ljudi KPJ o višestranačkom sistemu proizilazile su tek iz preuzetih obaveza, imajući isključivo taktički karakter.

Osnivački kongres Narodnog fronta Jugoslavije, održan u Beogradu 5—7. avgusta 1945, usvojio je program (Osnove) organizacije i izabrao njeno rukovodstvo s Josipom Brozom Titom, predsednikom, i Sretenom Žujovićem, generalnim sekretarom. U temeljna programska načela spadali su očuvanje državne celine i nezavisnosti DFJ, borba za potpuno ujedinjavanje svih naroda Jugoslavije, uključujući i one koji su dotle bili pod tuđinskom vlašću, podvrgnuti bezobzirnom nacionalnom ugnjetavanju. Narodni front se izjašnjavao za republiku, bratstvo i jedinstvo, federativno uređenje, ravnopravnost naroda, demokratiju, a u oblasti socijalnog obezbeđenja obavezivao da se bori „za puno ostvarenje prava na rad, prava na odmor, prava na lečenje, za svakog fizičkog i umnog radnika, kao i za obezbeđenje u starosti i za slučaj radne nesposobnosti“. Prema ovom programu, Narodni front se starao o zbrinjavanju, odgajanju i pomaganju svih žrtava oslobodilačkog i ranijih ratova, o uvođenju odgovarajućih formi socijalnog osiguranja za radni narod na selu, o stvaranju široke mreže sanatorijuma i lečilišta, invalidskih i dečijih domova i kolonija, namenjenih najširim slojevima grada i sela. Narodni front se zalagao za učešće žena u svim oblastima političkog i društvenog života.

Predsedništvo Privremene narodne skupštine raspisalo je 11. septembra 1945. izbore za Ustavotvornu skupštinu za 11. novembar. Zakazani izbori su bili osmi po redu opšti izbori od osnivanja Jugoslavije, a drugi po redu za ustavotvornu skupštinu, posle 25 godina. Tim povodom je Izvršni odbor NFJ na dan raspisivanja izbora izdao proglas članstvu. Osnovne parole ove organizacije pozivale su na jačanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda, razvijanje saveza radnika i seljaka i svih drugih progresivnih slojeva društva, zalagale se za savez sa SSSR-om i prijateljstvo s ostalim saveznicima. Glavni odbor JSRNJ objavio je predizborni proglas radničkoj klasi Jugoslavije 25. oktobra. Građanske stranke u Narodnom frontu takođe su izdale predizborne proglose, i to: Jugoslovenska republikanska stranka, Narodna seljačka stranka, Savez zemljoradnika i Samostalna demokratska stranka.

Gradanske snage suprotstavljene revoluciji bezuspešno su pokušavale da obrazuju vlastiti front i suprotstave se snagama oko Narodnog fronta. Ostaci starih stranaka van Narodnog fronta, crkveni krugovi oko Stepinca i politička emigracija nastupali su s uverenjem da se radi o nestabilnosti poretka i diktaturi komunista. Govorilo se da je vek DFJ od „frtalj ure”. Na nišanu gradanske opozicije i neprijatelja novog poretka bila je naročito OZNA, najistureniji odred KPJ u odbrani revolucije. Strankama i grupama van NFJ nisu pravljene zakonske smetnje, ali su one — onako malobrojne i sa starim programima, okrenute više prošlosti nego budućnosti — bile pod njegovim neprekidnim moralno-političkim pritiskom. Rimokatolički episkopat objavio je 20. septembra 1945, dakle u jeku izborne kampanje, Pastirsko pismo, koje je predstavljalo najotvoreniji napad na novi poredak. Duhovni tvorac pisma bio je nadbiskup Alojzije Stepinac, koji se nije lako mirio s nestankom „nezavisne” hrvatske države niti odricao prekrštavanja pravoslavnog življa, koje je zagovarao u uslovima rata.

Stepinac je sačekao oslobođenje u Zagrebu, iako je marta 1945. na „krnjoj” biskupskoj konferenciji, organizovanoj od ustaša, kojoj je ton dao poznati ustaški propagandista Ivo Bogdan, doprineo usvajanju „Martovskog prosvjeda” katoličkog episkopata protiv ubijanja katoličkih sveštenika. Stepinac i biskupi su protestovali zbog pogibije fratara iz samostana na Širokom Brijegu koji su se oružjem suprotstavljali jedinicama NOVJ. „Martovskim prosvjedom” ustalo se i u odbranu „nezavisne” hrvatske države, a protiv beogradskog režima pod kojim se podrazumevala Privremena vlada DFJ obrazovana tri nedelje pre održavanja biskupske konferencije. Ustaše su iskoristile „Prosvjed” i za svoje alibističke pokušaje kod zapadnih saveznika, predstavljajući NDH kao odbranu od bezbožnog komunizma i boljševičke ekspanzije. Po oslobođenju Hrvatske, Stepinac je udostojen da se nađe sa dr Vladimirom Bakarićem, predsednikom vlade federalne Hrvatske, da sedi u loži Hrvatskog sabora, nalazeći se tek formalno u nekoj vrsti *custodia honesta*. Početkom juna 1945. predsednik Privremene vlade DFJ Tito razgovarao je u Zagrebu sa biskupom Salis-Sevisom i nadbiskupom Stepincem, nastojeći da nađe rešenje za zategnute odnose između države i katoličke crkve, ali bez uspeha. Tito je tražio samostalnije ponašanje katoličke crkve, za razliku od Stepinca koji je upućivao na Svetu stolicu kao

jedino nadležnu da raspravi sva pitanja u odnosima između države i crkve, iako je konkordat bio anahroničan akt u modernim međunarodnim odnosima, a i katolički sveštenici — pridržavajući se discipline centralizovane katoličke crkve — ipak bili državljani DFJ. Na praznik ustanka u Hrvatskoj, 27. jula 1945. nadbiskup Stepinac se nalazio na svečanoj tribini odakle su politički prvaci posmatrali defile jedinica Jugoslovenske armije.

Po apostolskom administratoru đakovačkom Antunu Akšamoviću, septembarska poslanica Katoličkog episkopata je morala da se objavi da bi javnost videla da kompetentni krugovi mogu vladi i narodima katoličke vere u Jugoslaviji reći što danas „tišti“ katoličku crkvu. No, postoji i momenat donošenja Poslanice koji očigledno nije bio slučajno izabran baš uoči izbora, kako bi se inostranstvu skrenula pažnja na progon crkve i vernika u Jugoslaviji, „egzekuciju“ sveštenika i vernika i eksproprijaciju crkvene zemlje da bi se crkvi navodno onemogućila duhovna aktivnost.

Grupa građanskih političara u emigraciji — predvođena Slobodanom Jovanovićem, Jovanom Banjaninom, Milanom Gavrilovićem, Vječeslavom Vilderom i drugima — podnela je 10. septembra memorandum Savetu ministara inostranih poslova velikih sila u Londonu, optužujući režim u Jugoslaviji da nema ništa zajedničko s demokratijom i da predstavlja diktaturu KPJ. Ovi političari su od savezničkih sila tražili da se u Jugoslaviji obrazuje vlada od članova svih demokratskih partija i uspostavi kontrola izbora, jer je, navodno, građanski rat već bio započeo. Grol je podneo ostavku na položaj potpredsednika vlade 20. avgusta 1945, neposredno po završetku Potsdamske konferencije, kada je bilo jasno da saveznički vođi ne nameraavaju da intervišu u Jugoslaviji. Po Titovoj oceni, smišljene su bile i ostavke Ivana Šubašića i Juraja Šuteja na članstvo u privremenoj vladi DFJ, podnete 6. oktobra.

SAD su povodom ostavke Šubašića uputile notu Forin ofisu i Ministarstvu inostranih poslova SSSR-a, koja polazi od toga da se isključivanjem jedne strane sporazuma (Šubašića) krše odredbe preporuke saveznika donete na Jalti. Stejt department je predlagao da savezničke vlade izraze nadu da će Tito i Šubašić uložiti napore da ponovo uspostave saradnju u jedinstvenoj vladi. Izbori pod sadašnjim okolnostima bili bi — po američkom stavu — prejudicirani, zbog čega su predlagali da se

predloži njihovo odlaganje. Sovjetski Savez je odbio inicijativu SAD za odlaganje izbora. SAD su tada sa Velikom Britanijom podnele notu maršalu Titu 6. novembra 1945. godine, u kojoj je podvučena odgovornost SAD „kao jedne od tri potpisnice preporuke sa Jalte“, te da izbori — s obzirom na ostavku Šubašića — neće biti rezultat slobodno izražene volje naroda, „jer se održavaju pod pokroviteljstvom samo jedne strane potpisnice Sporazuma“, usled čega se zahteva njihovo odlaganje.

U Beogradu je 27. septembra počeo da izlazi list *Demokracija*, a u Zagrebu je objavljen prvi broj *Narodnog lista* — *glasava čovječnosti, pravice i slobode*, „glasila hrvatske seljačke politike“, čiji je izdavač bila Marija Radić, udova Stjepanova; ovaj list je odmah zabranjen zbog antidržavnog sadržaja. List se u svom prvom i jedinom broju (jer je odmah bio zabranjen) zalagao za rehabilitaciju Mačeka, za vaskrsnuće HSS-a i višestranačkog života. Jedinostveni narodnooslobodilački front je tretiran kao drugo ime za KPJ, a maršal Tito kao „stranac u svojoj domovini“. Iz novina poput *Vjesnika* i *Borbe* izbijao je tuđ duh, koji nije bio „naš“. U verziji ovog lista, Franja Gaži je bio postavljen „dekretom“ od strane onih koji nisu imali nikakve veze sa Radićevom HSS. Nova država i KPJ su otvoreno napadane kao nenarodne tvorevine koje za ideal imaju klasnu diktaturu i održavanje svemoći partije, u skladu sa načelima „internacionalnog marksističkog socijalizma“, koji je ekonomski i politički razvitak temeljito demantovao. Upravljalo se po revolucionarnom načelu jedne partije, bez osećanja za pravne i političke tradicije naroda, bez obzira na vlastite zakone, uz nedostatak slobode čoveka i pojedinca. Opozicija je federaciju videla kroz trijalističku prizmu. Kritici su podvrgavane Titove reči o granicama federalnih jedinica koje spajaju kao niti u mramoru bez njihovih stvarnih kompetencija. Snage KPJ su osuđivane za komadanje hrvatske zemlje, pri čemu se najverovatnije ciljalo na razgraničenje federalne Hrvatske i Srbije, odnosno autonomne Vojvodine, kao i na konstituisanje Bosne i Hercegovine kao zasebne i ravnopravne federalne jedinice s ostalima u sklopu DFJ, kao i zbog „komplikovanja“ srpsko-hrvatskih odnosa više negoli u prošlosti.

Srž ovih i drugih kritika svodila se na pokušaje zaustavljanja revolucionarnog procesa, osporavanje tekovina revolucije kao konačnih, suprotstavljanje kategorija građanskog viđenja

društvenih odnosa revolucionarnom pojmu demokratije, federativnog uređenja, političke organizacije života i oblika vladavine, poricanje vodećeg položaja komunista u političkom sistemu i sučeljavanje KPJ i njenih vođa sa HSS i Vlatkom Mačekom i drugim „zatvorenim prvacima“.

Nemoćna da se javno odmerava s Narodnim frontom, opozicija je proglasila apstinenciju, stvarajući time utisak o lošem upravljanju zemljom, primeni rdavih zakona, atmosferi nespojstva, vođenju izborne kampanje pod pritiskom. Paljenje primeraka *Demokratie* 18. oktobra u Beogradu, od članova SKOJ-a i USAOJ-a, dalo je osnov Demokratskoj stranci da napadne nepoštovanje političkih sloboda. U jeku izborne kampanje ustanovljena je „kutija bez liste“ kako bi se razbio utisak da će se glasati samo za vladinu listu.

Glasalo se kuglicama. Celokupnu organizaciju i političku stranu izbora sprovela je organizacija Narodnog fronta i nove vlasti. *Demokratija* je sa sumnjom prihvatila zvanično saopšteni broj brisanih, zahtevajući da se objavi statistika brisanih iz biračkih spiskova po srezovima. Napadane su ulične konferencije i osude građana na njima, anonimne dostave, ograđenja o propise. Ponašanje komunista i njihovu jednostranačku volju kritikovali su posle izbora čak i političari u sastavu Narodnog fronta: Dragoljub Jovanović, Miloš Moskovljević, Franjo Gaži i drugi. Za izbore je bila karakteristična opšta mobilizacija Partije, visok stepen politizacije, opšte oduševljenje organizovanih masa, dvostruko uvećano biračko telo. Od izbornog čina napravljena je opšta politička manifestacija.

Od 8.383.455 upisanih birača na izbore je 11. novembra izašlo 7.432.469, to jest 88,66%, što znači da je procenat apstinencije prelazio 11,34%. Savezna kandidatska lista Narodnog fronta dobila je ukupno 6.725.047 glasova. Time su se narodi Jugoslavije i formalno izjasnili — pred očima celog sveta — za novo državno uređenje, revolucionarni razvitak i republikanski oblik vladavine.

Ustavotvorna skupština, sazvana u Beogradu 29. novembra 1945, na dvogodišnjicu zasedanja AVNOJ-a u Jajcu, donela je, na predlog 115 poslanika Srbije, Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), svoj prvi ustavotvorni akt. FNRJ je definisana kao savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su slobodno izrazili volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslavi-

ji. Ovom odlukom Konstituante prestala je funkcija namesništva, uvedenog Sporazumom Tito—Šubašić. U ime naroda Jugoslavije konačno je ukinuta monarhija, a Petar II, s ostalim živim članovima dinastije Karađorđevića, lišen svih prava.

Dragica Mugoša je utvrdila da je ambasador Ričard Paterson 29. novembra 1945. tražio od svoje vlade da ne prizna promene oblika vladavine u Jugoslaviji. Sistem u Jugoslaviji bio je po njemu „neprijateljski prema Americi i Britaniji, prividno zbog tršćanskog problema, a stvarno zato što bez ruske podrške i ruskih metoda ne bi mogao zadržati vlast". Odbijanjem priznanja trebalo se suprotstaviti Sovjetskom Savezu i njegovim namerama da „uspostavi komunističke režime u stranim zemljama", a na drugoj strani bi se podržala opozicija u zemlji. Paterson nije trpeo jugoslovenski sistem. Za njega je Beograd bio „glavni grad jedne od sovjetskih republika". Ambasadorova predubedenja nisu mogla promeniti odluku SAD da se prizna oblik vladavine, ali je otkrivao stav SAD, ponovnim akreditovanjem Patersona u Beogradu, da s Jugoslavijom održavaju samo formalne odnose. Vlada SAD je bila u zategnutim odnosima sa Jugoslavijom od tršćanske krize. Vašington je neprijateljski gledao na oslon Jugoslavije na SSSR, a na drugoj strani, na unutrašnji razvitak Jugoslavije koji je sve više poprimao forme socijalizma nalik onome sovjetskom. Din Ačeson je smatrao da SAD ne nameravaju da odobre „bilo kakav finansijski kredit Jugoslaviji sve dok Titova vlada ne pokaže mnogo očigledniju spremnost za širom demokratizacijom". Novoproglašenu Republiku vlada Velike Britanije je priznala 22. decembra 1945. godine, a vlada SAD sutradan, pod uslovom da jugoslovenska vlada prizna sve postojeće ugovore između SAD i Jugoslavije. Ambasador Paterson je početkom januara 1946. godine bio poluzvanično obavešten o Titovoj želji da poseti SAD posle obrazovanja nove vlade FNRJ, ali su SAD odbile ovu ponudu preko E. Kardelja i S. Kosanovića.

Po donošenju prvog ustava Republike, Ustavotvorna skupština je nastavila rad kao Narodna skupština FNRJ. Ustav je realno izražavao postojeću strukturu vlasti, naglašavao značaj njenih izvršno-političkih organa — vlade i povereništva narodnih odbora — davao osnovu za nacionalizaciju imovine buržoazije i prelaz na centralizovano planiranje, otvarajući puteve socijalističkog razvitka na bazi narodne vlasti.

Na osnovu nove ustavne prakse, Narodna skupština je 1. februara 1946. potvrdila listu vlade FNRJ koju je sastavio mandator maršal Josip Broz Tito, posle formalne konsultacije s predstavnicima svih partija koje su se nalazile u Narodnom frontu. Za potpredsednika „Ministarskog savjeta" i predsednika Kontrolne komisije pri vladi FNRJ imenovan je Edvard Kardelj, za drugog potpredsednika Jaša Prodanović, za ministre bez portfelja Kirilo Savie, Dimitar Nestorov i Milovan Đilas, za ministra inostranih poslova Stanoje Simić, narodne odbrane Josip Broz Tito, saobraćaja Todor Vujasinović, pomorstva Ante Vrkljan, pošta Drago Marušić, spoljne trgovine inž. Nikola Petrović, finansija Sreten Žujović, unutrašnjih poslova generalnajtant Aleksandar Ranković, pravosuđa Frane Frol, za ministra industrije i predsednika Planske komisije Andrija Hebrang, za ministra rudarstva Bane Andrejev, trgovine i snabdevanja dr Zaim Šarac, poljoprivrede i šumarstva dr Vaso Čubrilović, rada Vicko Krstulović, građevina Vlada Zečević, i informacija Sava Kosanović. Obaveštavajući Moskvu o novoj vladi, Josip Broz Tito i Edvard Kardelj su stavljali do znanja da u njoj rukovodeću ulogu imaju članovi KPJ, sa pristalicama Narodnog fronta Jugoslavije, među kojima se nalaze neki istaknuti prvaci SDS i Jugosloveni kao Zaim Šarac, slovenofili kao Vaso Čubrilović i rusofili kao Kirilo Savić.

Brz rad Ustavotvorne skupštine i načelna jednodušnost u debatama objašnjavaju se činjenicom što je novi politički sistem, izrastao u toku narodnooslobodilačke borbe, sada tražio samo formalnu, ustavnu potvrdu. Ustavna osnova nove Jugoslavije temeljila se na odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a, drugim odlukama ustavnog značaja i zakonima koji su pre donošenja Ustava regulisali ustanove novog državnog uređenja i nove društvene odnose. Novo uređenje i poredak nastali su u ratu, a ne tokom rasprava u Ustavotvornoj skupštini. Ustavna rešenja nisu bila plod stranačkih nadmetanja, zamornih političkih dogovora, kompromisnih formula predstavnika raznih društvenih snaga. Ustav je dolazio da potvrdi postojeću situaciju, ali vodeći računa i o perspektivi razvitka. Mnoga njegova rešenja bila su anticipirana još u ratu: skupštinski sistem zasnovan na jedinstvu vlasti, federativno uređenje, izborno pravo, zborovi birača, jednakost muškaraca i žena pred zakonom, zabrana izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje i razdora, načela agrarne reforme, konfiskacija kao posebna

forma stvaranja opštenarodne imovine. Ustavom su proglašeni suverenost naroda i savezni karakter države. Osnovicu vlasti činili su narodne skupštine i narodni odbori, jedinstveni samoupravni organi vlasti na svome području, iz kojih su proisticali drugi, njima podređeni organi. Odredbe o društveno-ekonomskom uređenju predviđale su tzv. mešoviti sistem privrede: državni, koji je imao odlučujuću ulogu, s obzirom na sredstva u njegovom vlasništvu; zadružni, čiji je značaj naglašen u okviru nove ekonomike i privatni, naročito jak u poljoprivredi, građevinarstvu, zanatstvu i trgovini. Rad privatnog sektora bio je određen opštedruštvenim interesom.

Demokratska Federativna Jugoslavija se iz temelja razlikovala od Kraljevine Jugoslavije, iako u međunarodnoj zajednici nije predstavljala nov subjekt.

Narodi i nacionalne manjine Jugoslavije izašli su iz rata ujedinjeni oko Komunističke partije. Pod njenim vodstvom formirali su oružane snage kao deo jedinstvenih jugoslovenskih snaga, svoju državu — demokratsku i federativnu zajednicu ravnopravnih naroda. Izmenjen je oblik vladavine proglašenjem republike i ukidanjem monarhije. Tokom rata razvile su se nove, revolucionarno-demokratske norme ponašanja.

Razbijanje starog državnog aparata u toku revolucije teklo je uporedo s izgrađivanjem nove državne organizacije, koja je počivala na principu demokratskog centralizma, jedinstva vlasti, samouprave i federalizma. U političkom sistemu oružane revolucije monolitna KPJ imala je rukovodeću ulogu, koju je ostvarivala preko organa narodne vlasti i masovnih antifašističkih organizacija. Ona je sačuvala svoju individualnost i integritet odbacujući saveze s drugim političkim snagama (izuzetak su bili privremeni i prelazni elementi kompromisa u završnoj fazi rata i neposredno posle oslobođenja, koji nisu mogli da utiču na prirodu novog poretka i pravac revolucionarnog kretanja). Stojeći na čelu revolucionarnog procesa, KPJ je radila na stalnom produbljivanju društveno-političkih promena i daljem revolucionisanju svesti masa uključivanjem ovih u vršenje javne vlasti i društvene poslove — u okviru savetodavnih tela, odbora, komisija i drugih ustanova posredne demokratije. Partija je proklamovala kao cilj da u sistemu revolucionarne demokratije što više dođe do izražaja „živa snaga narodnih masa“.

Jednopartijski sistem revolucionarne demokratije imao je po završetku rata sve elemente diktature proletarijata, koju je u ime radničke klase ostvarivala KPJ kao njena avangarda. Kao nosilac državnog sistema i društvenog uređenja, KPJ je ispunjavala celokupan politički prostor, neposredno odlučivala o pravcu razvitka, ostvarivala svoju volju posredstvom državnog aparata, zakonodavstva i masovnih političkih organizama, čiji su programi izražavali partijski program na toj etapi društvenog razvitka. Monolitizam KPJ je proizilazio iz shvatanja o prevazi partijske organizacije nad pokretom, avangarde nad radničkom klasom; mase su, otud, u svojoj demokratskoj akciji ograničavane pritiskom centralizma i hijerarhijsko-institucionalnom strukturom, ali su na tom stepenu razvitka i svesti, te masovnoj ideologizaciji KPJ prihvatale kao istorijsku nužnost postojeće ograničavanje u situaciji u kojoj se Jugoslavija nalazila na izlasku iz rata.

Na ruševinama stare države stvorena je nova, federativna zajednica naroda i nacionalnih manjina, kao negacija šestojanuarskog državnog i nacionalnog unitarizma. U njenom građenju učestvovali su, nezavisno od neravnomernog razvitka narodnooslobodilačke borbe, svi jugoslovenski narodi, izražavajući u toku rata svoju volju da ostanu sjedinjeni u njoj, na osnovu principa nove nacionalne politike, za koju su se s oružjem u ruci izjasnili. Oni su u ratu stvorili temeljne ustanove u vidu jedinstvenih narodnooslobodilačkih odbora — negirajući tako dualizam građanske vlasti, dvojstvo uprave i samouprave — stvorili glavne štabove i zemaljska antifašistička veća i Jedinsteni narodnooslobodilački front kao političku osnovicu nove države.

Federacija naroda Jugoslavije, nastala u toku rata i revolucije i ustavno regulisana januara 1946, zasnivala se na principu dvojne državnosti, jer je pored savezne postojalo i šest država članica. Državnost federalnih jedinica, odnosno narodnih republika, izražavala se ustavno u više pravaca. Koristeći se u toku narodnooslobodilačke borbe pravom naroda na samoopredeljenje, federalne jedinice su odlučile da zajedno žive u, novoj Jugoslaviji. One su imale svoju teritoriju, spoljne državne oznake (grbove, zastave), donosile svoje zakone, planove i budžete, birale svoje organe vlasti. Sem državnosti, federalne jedinice su bile i nosioci suvereniteta, ograničenog u onoj meri u kojoj je to pravo bilo prepušteno saveznoj državi. Suverenost

članica saveza proklamovana je uglavnom iz političkih razloga. Ustavotvorci su, zapravo, želeli da u posleratnoj situaciji podvuku kako su jugoslovenski narodi stekli uslove za slobodan i nesmetan nacionalni razvitak, mimoilazeći činjenicu da je njihova suverenost ograničena etatističkim konceptom vlasti i svemoći izvršno-političkih organa u prvoj fazi života nove Jugoslavije.

Pred narodima Jugoslavije otvarale su se 1945. neslućene mogućnosti razvitka, na novim političkim i socijalnim osnovama, kao rezultat nestanka građanskog poretka, koji se od osnivanja nalazio u permanentnoj političkoj, nacionalnoj i društveno-ekonomskoj krizi. Agrarnom reformom ukinuti su ostaci feudalizma i eksproprisani veleposedi, a likvidacijom kapitalizma u industriji i bankarstvu državni sektor privrede postao je materijalna osnova revolucionarne vlasti — nasuprot starom sistemu, u kome je privatna svojina predstavljala sveto, neprikosnovo pravo.

Za razliku od Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca — koja je, nezavisno od istorijske utemeljenosti nastanka i progresivnosti njene pojave, nastala i u uslovima neutralizacije oktobarske revolucije, odnosno kao brana razlivanju boljševizma na jug Evrope — nova Jugoslavija je rođena u okvirima drugog svetskog rata, u središtu naprednih pokreta na Balkanu i u jugoistočnoj Evropi uopšte, kao narodna republika, s težnjom da ostvari socijalizam na osnovu ravnopravnosti svojih naroda, kao nezavisna država, izložena pritisku velikih kapitalističkih sila, koje su na nju gledale kao na bazu za širenje socijalizma i revolucionarne ideologije.